

ПОЛІТИЧНІ ПАРТІЇ МІЖВОЄННОГО ЗАКАРПАТТЯ У ПРАЦЯХ РАДЯНСЬКИХ ДОСЛІДНИКІВ

Перші праці вітчизняних дослідників, що привертали увагу до політико-партійної розбудови в Закарпатті (Підкарпатській Русі) знаходимо вже в двадцятих роках минулого століття. Як правило, авторами цих праць були безпосередні свідки політичної життєдіяльності місцевих жителів, а подекуди й самі учасники партійного життя краю. Проте після Другої світової війни наукові дослідження про розвиток суспільно-політичного життя 20 – 30-х рр. ХХ ст. вийшли на новий рівень. Характерною рисою пошукової роботи у радянський період була якість матеріалів, яка мала досить суб'єктивний вимір, оскільки дослідження зводилися до одностороннього висвітлення тих чи інших політичних явищ, а подекуди носили заангажований, фальсифікаційний характер. Зрозуміло, що ідеологічні перебільшення стимулювалися необхідністю пошуку підґрунтя "спокоєвчності" комуністичних ідей в краї.

Політико-партійній еволюції Закарпаття міжвоєнного періоду присвячена ціла низка монографій і статей радянських істориків. Видані в 50 – 80-ті рр. ХХ ст. публікації висвітлювали діяльність автономних політичних партій не інакше як антинародну й буржуазно-націоналістичну. Особливо діставалося проукраїнським політичним силам. Національно-визвольний рух закарпатських українців на чолі з їхнім лідером А.Волошином подавався вченими як безальтернативне бажання "політичних зрадників" захопити владу в краї. Внаслідок цього відкидалися факти намагання консолідувати суспільство наприкінці 30-х рр. ХХ ст. Зокрема, таких поглядів у процесі дослідження дотримувалися С.М.Білак [1], М.М.Болдижар [2], Д.М.Букович [3], Б.І.Співак [4].

Дослідження інших радянських вчених Н.П.Баженової [5], В.І.Белоусова [6], Г.В.Божук [7], І.М.Гранчака [8], В.В.Делегана [9], І.Н.Мельникової [10], М.П.Повча [11], М.Є.Ротмана [12], П.С.Сірка [13], Ю.Ю.Сливки [14], В.В.Хайнаса [15], О.В.Хланті

[16], Ф.П.Шевченка [17], А.М.Шлепакова [18] мають одну характерну особливість. Вона виражається, насамперед, безпідставним вихвалюванням діяльності політичної організації комуністів у 20 - 30-ті рр. ХХ ст. До переліку проблем, які знаходилися в центрі уваги суспільно-політичного розвитку входили "злиденне становище народних мас під іноземним пануванням", розгортання "революційної боротьби трудящих", пролетарська солідарність тощо. На цьому фоні в односторонньому ракурсі подавалися проблемні аспекти внутрішньополітичної боротьби, причому уникалася градація причин і наслідків політичного конфлікту русофілів та українців. Детальний аналіз багатовекторної політики партій також не розглядався, оскільки достатньо було охарактеризувати її в цілому як антинародну. Тому більшість радянських дослідників, звертаючи увагу на історико-партійний аспект, детально розписували життєдіяльність крайового комітету Комуністичної партії Чехословаччини (крайком КПЧ), перебільшуючи роль і місце політичної організації в багатопартійній системі Чехословацької Республіки. Здебільшого у працях названих вчених відчутно велику кількість взаємоповторень, що впливало тільки на кількість і аж ніяк на якість досліджуваної проблеми.

Вивчення історії крайової комуністичної партійної організації здійснювалося як в статтях збірників, окремих виданнях, так і в колективних працях. Однак, незважаючи на факти заангажованого висвітлення діяльності комуністів авторами зібрано й узагальнено значний фактичний матеріал про структурно-організаційну основу партії, її кількісний склад і активність партійних лідерів. Своєрідний підсумок досліджень з історії крайкому КПЧ зроблено в колективних виданнях "Нарисів історії Закарпатської обласної партійної організації", де особливий акцент ґрунтований на життєдіяльності партійних осередків, визначено й аналіз тактико-стратегічних елементів комуністичного руху в Закарпатті, але знову ж таки в ідеологічно заангажованому руслі [19]. Політика ж інших політичних партій, що діяли в Закарпатті упродовж міжвоєнного періоду, подана настільки, наскільки це необхідно для висвітлення діяльності партії комуністів. До цього слід додати й колективну працю "Нариси історії Комуністичної партії

України", що побачила світ під керівництвом І.Д.Назаренка, і в ній знаходимо інформацію про становлення та розвиток комуністичного руху в Підкарпатській Русі [20].

У подібному вигляді можна ознайомитися з науковим баченням проблеми в працях С.М.Білака [21], Ю.Ю.Сливки [22] та Б.І.Співака [23], Й.Яновича [24]. Незважаючи на це, саме вони, хоч і у поверхневому стилі, дали аналіз найбільш потужним політичним партіям тогочасного Закарпаття. З їхньою оцінкою ми не вправі погоджуватися. До того ж абсолютно відсутня увага з боку дослідників до менш відомих і слабо структурованих політичних організацій. Із вище названих дослідників, більш детально охарактеризував нарізно орієнтовані політичні партії історик С.М.Білак у праці "Народ за ними не пішов" [25]. Тут дано загальний аналіз як деяким загальнодержавним партіям, так і суто крайовим. Проте погляд автора не виходить за межі ідеологічного дослідження проблеми, а тому ставить працю в один ряд радянських досліджень політико-партійної історії Закарпаття 20 - 30-х рр. ХХ ст.

Особливої уваги радянські історики приділили дослідженням ідеологічного характеру в період Карпато-Українського державотворення 1938 - 1939 рр. Політичним партіям українського спрямування "діставалося" за активну боротьбу в справі автономії, від якої відмежовувалися й комуністи міжвоєнного періоду. Нищівній критиці піддавалася життєдіяльність партії УНО. Інші політичні організації, які діяли в часи багатопартійності одностайно вважалися "антинародними", "буржуазно-націоналістичними" і "продажними".

С.М.Білак характеризує УНО так само "буржуазно-націоналістичною партією", яка "аж ніяк не виражала інтересів трудящих мас" [26]. Автор притримується такої ж думки щодо програми партії, яка "була наскрізь просякнута людононенависницькою ідеологією буржуазного націоналізму в економічному, політичному і культурному житті, спрямована проти Радянської України, на підготовку нового "хрестового походу" проти Радянського Союзу" [27]. Така позиція дослідника не є науковою і далека від історичної правди.

Інший дослідник Б.І.Співак у своїй праці "Нариси історії революційної боротьби трудящих Закарпаття в 1930 - 1945 роках" цілком справедливо зазначає, що уряди Угорщини і Польщі були зацікавлені в античехословацькій діяльності деяких автономістських сил, використовуючи їх як "п'яту колону" регулярно стимулювали їх [28]. Серед таких названо партії Автономний Земледільський Союз (АЗС) та Руську Національно-Автономну Партію (РНАП). Щодо діяльності українських політичних організацій і зокрема партії УНО, то думка автора витримана в стандартному для радянського часу стилі. Детальний аналіз життєдіяльності інших політичних партій відсутній, проігноровано й міжпартійні уособиці.

Упродовж 60 - 80-х рр. ХХ ст. побачили світ ще декілька праць дослідників, серед яких слід назвати І.І.Попа [29] та М.М.Швагуляка [30]. Своєрідність творів згаданих авторів полягала у тому, що політичне життя Підкарпатської Русі подавалося ними через призму зовнішньої політики сусідніх держав. У монографії "Чехословацко-венгерские отношения (1935 - 1939)" історик І.І.Поп аргументовано доводить проугорську діяльність деяких автономних партій [31]. Об'єктивний підхід до висвітлення проблеми значно виділяється серед інших думок радянських істориків. Його ж перу належить праця, що висвітлює польсько-угорські відносини наприкінці 30-х рр. минулого століття, в якій не останню роль відведено зовнішньому впливу на політичну обстановку в Підкарпатській Русі [32].

На міжнародних стосунках Польщі та Угорщини в 30-х рр. зупинився у своїй праці М.М.Швагуляк [33], так само дослідивши вплив урядових кіл цих держав на політику русофільських політичних організацій. На це звернув увагу ще один дослідник експансіоністської політики Угорщини щодо Підкарпатської Русі А.Пушкаш [34].

Політико-партійного життя 20 - 30-х рр. ХХ ст. торкалися й автори колективних видань, зміст яких зводився до заполітизованого висвітлення проблеми. Продовжувалося звеличення ролі партії комуністів у суспільно-політичних процесах. Так, авторський колектив книжки "Шляхом до щастя" в черговий раз підкреслював, що "народ вірив комуністам",

"йшов за ними", засуджував "зрадницьку діяльність націоналістів" [35]. Вони вважали, що "для зміцнення свого панування чеська імперіалістична буржуазія штучно підтримувала на Закарпатті, як і в усій країні, багатопартійну систему" [36]. Ми не згодні з такою мотивацією, оскільки, на наш погляд, на першому місці все-таки стояла демократична основа чехословацького суспільства. Не вдаючись до детального аналізу діяльності політичних партій автори констатували, що політичні організації "утримувались урядом, великими монополістичними об'єднаннями, а їх лідери вірно служили імперіалістичній буржуазії" [37]. У цілому подання матеріалу носить характер відмежування комуністичних організацій від усіх інших однозначно констатуючи, що "підлу роль відігравали українські буржуазні націоналісти, реакційна білогвардійська русофільська еміграція, які сіяли національну ворожнечу і виступали заспівувачами антирадянщини і антикомунізму" [38]. На такому фоні позитивну оцінку автори давали діяльності партії комуністів. Вони досить детально зупинилися на процесі утворення комуністичних партійних осередків, вказали причини та джерела партійної еволюції. Детально названі й факти масових виступів робітників під керівництвом комуністичних лідерів та участь політичної організації в парламентських виборах.

Незважаючи на дещо суб'єктивний підхід до дослідження даної проблеми автори цілком справедливо підкреслили один із найважливіших аспектів життєдіяльності комуністів у краї, а саме їх послідовність і невідступність щодо захисту національно-культурних цінностей закарпатських українців, їх мовної ідентичності з українцями по той бік Карпат та віри в об'єднання всіх українців у одну державу.

Негативно висвітлюючи політичну діяльність А.Волошина та його однопартійців у цілому, автори колективної праці констатували, що він "почав пропагувати ідею створення на базі Карпатської України "великої соборної України", у яку вкладали негативний зміст [39].

У цьому ж дусі висловлювали думки автори академічного видання "История Украинской ССР" [40]. Не відійшли від догматичних міркувань і автори "Историографин истории

Української ССР" [41], котрі констатували, що в дослідженнях радянських істориків викриваються "прислужництво" українських "буржуазно-націоналістичних" організацій іноземним державам. Аналізуючи праці радянських вчених інший історик Д.Д.Данилюк не заперечував результати попередніх досліджень, а навпаки підкреслював, що "радянські історики створили ґрунтовні праці, в яких досліджується "еволюція" виникнення на Закарпатті буржуазно-націоналістичних партій всіх мастей від їх зародження до ганебного кінця" [42]. Такий підхід, на наш погляд, не є об'єктивно аналітичним і не може претендувати на реальну оцінку досліджуваної проблеми у радянські часи.

У радянський період виходили окремі праці, присвячені авторами партійним друкованим органам Підкарпатської Русі, щопрада знову ж таки тільки комуністичним. Серед таких слід назвати П.М.Лісового та М.І.Бабидорича, які стали авторами книжок "Трибуна трудящих" (спільне авторство) [43] та "Комуністична преса Закарпаття 20 - 30-х років" (автор П.М.Лісовий) [44]. Згадані праці детально аналізують комуністичну пресу досліджуваного періоду, показуючи діяльність та активність комуністичного руху в Підкарпатській Русі. Незважаючи на пропагандистський характер першої названої праці, необхідно визнати детальне опрацювання характеру партійних видань крайових комуністів, їх тактичних змін в залежності від поточного моменту або ідеологічного спрямування. Що ж до монографії П.М.Лісового "Комуністична преса Закарпаття 20 - 30-х років", то слід зауважити, що це перше подібне видання присвячене окремо взятій політичній організації, тобто її друкованим органам. Аналіз розвитку комуністичної преси поданий автором саме через призму діяльності крайкому КПЧ. Монографія містить ряд суб'єктивних суджень щодо політико-партійної активності комуністів, однак основний зміст видання заслуговує на увагу. До історії комуністичної преси звертався й дослідник В.М.Молнар [45]. Натомість ігнорування друкованих органів інших політичних партій 20 - 30-х рр. ХХ ст. є признаком радянського наукового "об'єктивізму".

Таким чином, радянську історіографію досліджуваної проблеми необхідно сприймати з точки зору справедливої критики. Характеризуючи зміст праць радянських дослідників, слід відзначити, що проблема еволюції багатопартійності в міжвоєнному Закарпатті вивчалася не в комплексі, а епізодично. Вибірковість авторів, які ідеалізували життєдіяльність комуністичної політичної організації і нехтували детальним аналізом інших партій змушує визнати необ'єктивність окремих досліджень, які часом супроводжувалися грубою фальсифікацією та перекручуванням реальних кроків інших політичних організацій упродовж 20 - 30-х рр. ХХ ст. Дослідження носили загальний характер, висвітлення структурно-організаційних і програмних основ партій мали описовий характер із закладеною ідеалізацією окремих процесів. Занолітизованість була притаманна як авторам наукових монографій, колективних та багатотомних праць, так і історіографічних та біографічних нарисів про політичних лідерів.

Якщо судження радянських вчених щодо діяльності політико-партійної еліти русофільських та угорських партій були здебільшого логічними, то активність проукраїнських політичних сил в питаннях створення незалежної соборної України ними замовчувалася або подавалася у спотвореному вигляді. Та все-таки, незважаючи на факти занолітизованості досліджень щодо даної проблеми, необхідно визнати, що вони не втратили своєї актуальності і значення, оскільки в процесі вивчення даного періоду, опрацювання джерельної бази і співставлення думок різних вчених маємо можливість полемізувати і доводити власні судження.

1. Білак С.М. Антизародки діяльність уряду так званої Карпатської України (1938 - 1939 рр.) // Український історичний журнал.- 1972.- №5.- С.31 - 40; Його ж. До питання критики буржуазно-націоналістичної фальсифікації історії Закарпаття (1919 - 1944 рр.) // Культура і побут Українських Карпат. Матеріали республіканської наукової конференції.- Ужгород, 1973.- С.65 - 73; Його ж. Слуга кількох господарів.- Ужгород, 1977.

2. Болдичар М.М. Хто і навіщо обілює історію унії. - Ужгород: Карпати, 1985; Його ж. Закарпаття між двома світовими війнами. - Ужгород, 1993; Його ж. Закарпаття між двома світовими війнами. - Частина 2. - Ужгород, 1996;
3. Букованч Д.М. Павутиння омани. - Ужгород: Карпати, 1974.
4. Співак Б.І. В полум'ї революційних боїв: до історії виникнення і діяльності перших комуністичних організацій на Закарпатській Україні. - Ужгород, 1959; Його ж. Нариси історії революційної боротьби трудящих Закарпаття в 1930 - 1945 роках. - Львів, 1963; Його ж. Революційний рух на Закарпатті в 1924 - 1929 роках. - Ужгород, 1964.
5. Баженова Н.П. Борьба Закарпатской краевой коммунистической организации за массы (1924 г.) // Тези доповідей та повідомлень до XVIII щорічної наукової конференції Ужгородського державного університету. - Ужгород, 1964. - С.55 - 61; Його ж. Нариси історії національно-визвольного руху трудящих Закарпаття в 1917 - 1923 рр. - Ужгород, 1962.
6. Белоусов В.І. На шляху до перемоги. - Ужгород, 1958.
7. Божук Г.В. Крайова комуністична організація Закарпаття в боротьбі за союз робітників і селян проти соціально-економічногогноблення, за возз'єднання з Радянською Україною в 20-х рр. XX ст. : (Конспект лекцій). - Ужгород, 1972.
8. Граняк І.М. Олекса Борканюк - полум'яний борець за визволення трудящих Закарпаття. - К., 1956; Його ж. Рецензія на "Нариси історії Закарпатської обласної партійної організації" // Український історичний журнал. - 1969. - №5.
9. Делеган В.В. До питання про діяльність комуністичної спілки молоді на Закарпатті в 1921 р. // Тези доповідей кафедри історії КІРС. - Ужгород, 1965; Його ж. Комуністичний молодіжний рух на Закарпатті в 1924 - 1929 рр. // Український історичний журнал. - 1968. - №8. - С.125 - 126; Його ж. Великий Жовтень і боротьба трудящої молоді Закарпаття за соціальне та національне визволення (1918 - 1923 рр.) // Великий Жовтень і розквіт возз'єднаного Закарпаття: Матеріали наукової сесії, присвяченої 50-річчю Великої Жовтневої соціалістичної революції. - Ужгород: Вид-во «Карпати», 1970. - С.173 - 180.
10. Мельникова І.Н. Установление диктатуры чешской империалистической буржуазии в Закарпатской Украине // Ученые записки Института славяноведения. - М., 1951. - Т.IV. - С.84 - 114; Його ж. Из истории революционного движения на Закарпатской Украине в 1921 - 1924 гг. // Ученые записки

- Института славяноведения. - М., 1952. - Т.VI. - С.5 - 59; Його ж. Классовая борьба в Чехословакии в 1924 - 1929 гг. - М., 1962; Його ж. Организуюча роль КПЧ у спільній революційній боротьбі трудящих Закарпатської України і Чехословаччини // Великий Жовтень і розквіт возз'єднаного Закарпаття: Матеріали наукової сесії, присвяченої 50-річчю Великої Жовтневої соціалістичної революції. - Ужгород: Вид-во «Карпати», 1970. - С.128 - 143.
11. Повч М.П. Боротьба Закарпатської крайової організації КПЧ за створення єдиного фронту трудящих в 1933 р. // Українське слов'янознавство. - Львів, 1969. - Вип.1; Його ж. Коммунистическая организация Закарпатья в борьбе за создание единого фронта трудящихся против наступления реакции угрозы фашизма и войны (1938 - пер. пол. 1939 гг.). - Львів, 1969.
 12. Ротман М.С. До питання про участь Закарпатської партійної організації в боротьбі за створення єдиного антифашистського фронту в Чехословаччині (1933 - 1938 рр.) // Великий Жовтень і розквіт возз'єднаного Закарпаття: Матеріали наукової сесії, присвяченої 50-річчю Великої Жовтневої соціалістичної революції. - Ужгород: Вид-во «Карпати», 1970. - С.181 - 199; Його ж. Напередодні Другої світової: 3 історії Закарпатської комуністичної організації 1933 - 1938 років. - Ужгород: Карпати, 1984.
 13. Сірко П.С. Боротьба комуністів Закарпаття проти підступів буржуазних партій в 1938 - 1940 роках // Тези доповідей та повідомлень до наукової конференції, присвяченої 20-річчю визволення Закарпаття Радянською Армією. - Ужгород, 1964. - С.30.
 14. Сливка Ю.Ю. Революційно-визвольна боротьба на Закарпатті в 1929 - 1937 рр. - К., 1960; Його ж. Підступи міжнародної реакції на Закарпатті в 1938 - 1939 рр. - Львів, 1966.
 15. Хайнас В.В. Комуністи - натхненники і організатори боротьби трудящих Закарпаття за возз'єднання з Радянською Україною в 1924 - 1944 рр. // Наукові записки Ужгородського державного університету. - Ужгород, 1957. - Т.27; Його ж. Здійснення мрії: 3 історії Закарпатської комуністичної організації 1938 - 1945 років. - Ужгород: Карпати, 1964.
 16. Хланга О.В. 3 історії революційно-визвольної боротьби трудящих Закарпаття 1924 - 1925 рр. // Наукові записки Ужгородського університету. - Ужгород, 1950. - Т.30; Його ж. 3 історії колоніальної політики чеської буржуазії на Закарпатті в 20-х рр. XX ст. // Наукові записки Ужгородського університету. -

- Ужгород, 1958. – Т.36; Його ж. Їх вели комуністи: З історії Закарпатської комуністичної організації 1924 – 1929 рр. – Ужгород, 1962.
17. Шевченко Ф.П. Боротьба за Радянську владу на Закарпатській Україні. – К., 1950.
 18. Шлепаков А.М. Україна в планах міжнародної реакції напередодні другої світової війни. – К., 1969.
 19. Нариси історії Закарпатської обласної партійної організації. – Ужгород: Вид-во "Карпати", 1968. – Т. I. (1918 – 1945); Нариси історії Закарпатської обласної партійної організації. – Ужгород: Карпати, 1980.
 20. Нариси історії Комуністичної партії України / Під ред. І.Д.Назаренка. – К.: Видавництво політичної літератури України, 1964.
 21. Білак С.М. Народ за ними не пішов. – Ужгород, 1981; Його ж. Слуга кількох господарів. – Ужгород, 1977.
 22. Сливка Ю.Ю. Підступи міжнародної реакції на Закарпатті в 1938 – 1939 рр. – Львів, 1966.
 23. Співак Б.І. В полум'ї революційних боїв: до історії виникнення і діяльності перших комуністичних організацій на Закарпатській Україні. – Ужгород, 1959; Його ж. Нариси історії революційної боротьби трудящих Закарпаття в 1930 – 1945 роках. – Львів, 1963; Його ж. Революційний рух на Закарпатті в 1924 – 1929 роках. – Ужгород, 1964.
 24. Янович Й. КПЧ – натхненник і організатор революційного профспілкового руху(1921 – 1929) // Питання історії міжнародного комуністичного і робітничого руху. – Ужгород, 1971. – С.53 – 59; Співак Б.І., Янович Й.Ф. До питання про характеристику соціально-економічних процесів і революційно-визвольного руху на Закарпатській Україні в 1917 – 1944 рр. // Великий Жовтень і розквіт возз'єднаного Закарпаття: Матеріали наукової сесії, присвяченої 50-річчю Великої Жовтневої соціалістичної революції. – Ужгород: Вид-во «Карпати», 1970. – С.144 – 152.
 25. Білак С.М. Народ за ними не пішов. – Ужгород, 1981.
 26. Там само.
 27. Там само.
 28. Співак Б.І. Нариси історії революційної боротьби трудящих Закарпаття в 1930 – 1945 роках. – Львів, 1963.
 29. Поп І.И. Польсько-венгерський альянс в період Мюнхена // Мюнхен передверие війни. – М.: Наука, 1988. – С.150 – 200; Його ж. Чехословацько-венгерские отношения. 1935 – 1939. – М.: Наука,

- 1972; Його ж. Історія Закарпаття: критичні роздуми // Карпатський край. – 1996. – №5 – 7. – С.4 – 22.
10. Швагуляк М.Н. Украина в экспансионистских планах германского фашизма (1933 – 1939 гг.). – К.: Наукова думка, 1983.
 11. Поп І.И. Чехословацько-венгерские отношения. 1935 – 1939. – М.: Наука, 1972.
 12. Поп І.И. Польсько-венгерський альянс в період Мюнхена // Мюнхен – передверие війни. – М.: Наука, 1988. – С.150 – 200. – С.175 – 197.
 13. Швагуляк М.Н. Украина в экспансионистских планах германского фашизма (1933 – 1939 гг.). – К.: Наукова думка, 1983. – С.175 – 201.
 14. Пушкаш А. Венгрия во второй мировой войне. Внешняя политика Венгрии (1938 – 1944 гг.). – М.: Наука, 1963.
 15. Шляхом до щастя: Нариси історії Закарпаття / Авт. колект.: М.В.Арсентьєв, Е.А.Балагурі, І.М.Гранчак, О.Д.Довганич, В.І.Лько та ін. – Ужгород: Карпати, 1973.
 16. Там само. – С.99.
 17. Там само.
 18. Там само.
 19. Там само.
 40. История Украинской ССР: В 10-ти т. – К.: Наукова думка, 1984. – Т.7.
 41. Историография истории Украинской ССР. – К.: Наукова думка, 1987.
 42. Данилюк Д.Д. Істориографія Закарпаття в новітній час (1917 – 1945). – Львів: Вища школа, 1987.
 43. Лісовий П., Бабидорич М. Трибуна трудящих. – Ужгород: Вид-во "Карпати", 1970.
 44. Лісовий П.М. Комуністична преса Закарпаття 20 – 30-х років. – Львів, 1982.
 45. Молнар В.М. "Карпатська правда" як джерело вивчення історії класової боротьби трудящих Закарпаття 30-х років ХХ ст. // Тези доповідей І-ї народознавчої науково-практичної конференції, присвяченої 200-річчю від дня народження Михайла Лучкая. 17 – 18 листопада 1989 року. – Ужгород, 1989. – С.42.